02/08/2023

Ο Πρέσβης της Σερβίας Ντούσαν Σπασόγιεβιτς στο ope.gr: Αναπόσπαστο μέρος των σερβοελληνικών σχέσεων η κοινή Ορθόδοξη πίστη

/ Συνεντεύξεις

Για την κοινή Ορθόδοξη πίστη, τις κοινές αρετές, όπως τον πατριωτισμό και την αγάπη για την ελευθερία, τους ιστορικούς δεσμούς μεταξύ Σέρβων και Ελλήνων, για το αν μπορεί να βρεθεί λύση στο ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου, καθώς και για την κυκλοφορία του βιβλίου του «Ελλάδα: Αγώνας για ανεξαρτησία, συγκρότηση του κράτους και παλιγγενεσία του έθνους» και στην ελληνική γλώσσα, μίλησε ο Πρέσβης της Δημοκρατίας της Σερβίας στην Ελλάδα Ντούσαν Σ. Σπάσογιεβιτς

(Dušan S. Spasojević) στο Πρακτορείο «Ορθοδοξία» (ope.gr) και στη δημοσιογράφο Σβετλάνα Λεβίτσκι.

Ο κ. Σπάσογιεβιτς αναφέρθηκε στην συνάντησή του με την νέα υπουργό Τουρισμού κ. Όλγα Κεφαλογιάννη με την οποία μεταξύ άλλων συζήτησαν για τον Προσκυνηματικό τουρισμό. *«Ο θρησκευτικός τουρισμός έχει τεράστιες δυνατότητες και μπορεί να αποτελέσει έναν από τους σημαντικότερους κλάδους τουρισμού και στις δύο χώρες»*, υπογράμμισε ο Πρέσβης της Σερβίας στην Ελλάδα.

«Η Ορθοδοξία αποτελεί ασφαλώς έναν άρρηκτο δεσμό μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας και συμβάλλει στο αίσθημα αμοιβαίας εγγύτητας, αδελφοσύνης και φιλίας», είπε ο Σέρβος διπλωμάτης και τόνισε: *«Αυτή η εγγύτητα μεταξύ Σέρβων και Ελλήνων, που πολλοί αποκαλούν «μυστηριώδη σχέση», καθώς και αυθόρμητη, σχεδόν ενστικτώδης σχέση, ξεπερνά κάθε άλλη πολιτική σχέση και συμφέροντα»*.

Παρακάτω διαβάστε ολόκληρη την συνέντευξη:

- ***Καθώς διανύουμε τους καλοκαιρινούς μήνες, και με αφορμή τη συνάντησή σας με την νέα υπουργό Τουρισμού κ. Όλγα Κεφαλογιάννη, θα ήθελα να σας ρωτήσω αν τα Ορθόδοξα προσκυνήματα στην Ελλάδα αποτελούν πόλο έλξης, και ποιον τουριστικό προορισμό έχετε να προτείνετε.***

Έχοντας κατά νου ότι ο σερβικός και ο ελληνικός λαός συνδέονται στενά, μεταξύ άλλων και με την κοινή ορθόδοξη πίστη, που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος των εθνικών μας ταυτοτήτων, θεωρώ ότι ο **θρησκευτικός τουρισμός** έχει τεράστιες δυνατότητες και μπορεί να αποτελέσει έναν από τους σημαντικότερους κλάδους τουρισμού και στις δύο χώρες.

Καταρχήν θα ξεχώριζα τη σερβική **Μονή Χιλανδαρίου στο Άγιο Όρος**, το οποίο επισκέπτεται πλήθος πιστών κάθε χρόνο και που αποτελεί έναν από τους πυλώνες του σερβικού πολιτισμού, καθώς και ένα από τα σημαντικότερα σύμβολα της σερβικής ιστορίας. Μεγάλος αριθμός Σέρβων τουριστών επισκέπτεται επίσης το νησί της **Αίγινας**, όπου βρίσκεται η **Μονή του Αγίου Νεκταρίου**, ενός αγίου ευρέως γνωστού για τη θαυματουργική του χάρη. Οι **Μονές των Μετεώρων** είναι επίσης ένας από τους προορισμούς που επισκέπτονται συχνά οι Σέρβοι τουρίστες.

Σε πρόσφατη συνάντησή μου με την υπουργό **Όλγα Κεφαλογιάννη**, που γνωρίζω ότι έχει άριστες σχέσεις και καλή συνεργασία με την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία, συζητήσαμε για την προώθηση του θρησκευτικού τουρισμού και στις δύο χώρες. Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι αυτό το είδος τουρισμού συμβάλλει όχι μόνο στον τουρισμό, αλλά και στην εμβάθυνση των σχέσεων μεταξύ των λαών μας μέσα από τη γνώση των κοινών πτυχών της ορθόδοξης πίστης και παράδοσής μας.

- ***Είναι γνωστό ότι ο Πατριάρχης Σερβίας κ.κ. Πορφύριος είναι ελληνομαθής καθώς έκανε Μεταπτυχιακές Σπουδές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μάλιστα είναι και διδάκτορας της Θεολογικής Σχολής Αθηνών. Πόσο έχει συμβάλει αυτό στην εμβάθυνση των σχέσεων μεταξύ των δύο λαών;***

Παραδοσιακά, φοιτητές της θεολογίας και νέοι Σέρβοι θεολόγοι αποφασίζουν να συνεχίσουν την ακαδημαϊκή τους εκπαίδευση στην αδελφή χώρα την Ελλάδα. Το ίδιο και ο Πατριάρχης Σερβίας κ.κ. Πορφύριος, ένας από εκείνους τους εκκλησιαστικούς εκπροσώπους της Σερβικής Ορθόδοξης Εκκλησίας που είχαν μια τέτοια πορεία. Αυτές οι ακαδημαϊκές ανταλλαγές αναμφίβολα συμβάλλουν στην ακόμη μεγαλύτερη εγγύτητα και κατανόηση σε προσωπικό επίπεδο μεταξύ των εκκλησιαστικών εκπροσώπων, στο πλαίσιο της Ορθοδοξίας, που αναμφίβολα ως έννοια μας ενώνει και αποτελεί σημείο αναγνώρισης και ένωσης των δύο λαών.

Ο Πατριάρχης Σερβίας κ.κ. Πορφύριος είναι μεγάλος υπέρμαχος της ανάγκης για περαιτέρω εδραίωση και ενίσχυση των κατά κανόνα εξαιρετικών σερβοελληνικών σχέσεων, που βασίζονται στις ισχυρές ιστορικές σχέσεις μεταξύ των δύο λαών, οι οποίες στέφονται από αδελφική αγάπη και φιλία μεταξύ του ελληνικού και του σερβικού λαού, καθώς και των χωρών και εκκλησιών τους.

- ***Παρατηρούμε ότι εδώ και χρόνια γίνονται μία σειρά από επιθέσεις εναντίον Ορθόδοξων Σέρβων στο Κοσσυφοπέδιο. Είδαμε ότι στο πρόσφατο παρελθόν τέθηκαν εμπόδια στην μετάβαση του Πατριάρχη Σερβίας κ.κ. Πορφύριου στους ιερούς τόπους του σερβικού έθνους από το καθεστώς της Πρίστινας. Πιστεύετε ότι μπορεί να βρεθεί μία λύση στο ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου;***

Η εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ Βελιγραδίου και Πρίστινας προϋποθέτει τη δημιουργία συνθηκών για μια ασφαλή και φυσιολογική ζωή του σερβικού πληθυσμού στο Κόσοβο και τα Μετόχια, καθώς και την προστασία των ορθόδοξων ιερών τόπων στο Κόσοβο και τα Μετόχια, που, με τη χιλιετή ιστορία τους, είναι συνυφασμένα με την ίδια την ύπαρξη του σερβικού λαού όπου κι αν ζει.

Επίσης, η ανάγκη προστασίας του σερβικού λαού και των ορθόδοξων ιερών τόπων στο Κόσοβο και Μετόχια από τις καθημερινές και ολοένα και πιο έντονες επιθέσεις, δεν πρέπει να είναι επιτακτική μόνο για τη Σερβία, αλλά και για ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα και τις δημοκρατικές κοινωνίες που βασίζονται στο **κράτος δικαίου, στο σεβασμό της θρησκευτικής και πολιτιστικής ποικιλομορφίας,** διαφυλάσσοντας και διατηρώντας τη θρησκευτική και πολιτιστική κληρονομιά.

Υπάρχει λύση για κάθε πρόβλημα και διαφωνία, το μόνο ερώτημα είναι εάν υπάρχει καλή θέληση για να βρεθεί λύση. Δεδομένου ότι ο συμβιβασμός συνεπάγεται την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ δύο πλευρών με αντίθετες απόψεις και αρχικές θέσεις, αυτό σημαίνει ότι για τον συμβιβασμό **απαιτείται και η ανάλογη προθυμία και από τις δύο πλευρές,** όχι μόνο της μίας – και σύμφωνα με την τρέχουσα κατάσταση όχι μόνο του Βελιγραδίου.

Η βεβήλωση των ορθόδοξων ιερών μνημείων στο Κόσοβο και Μετόχια αποτελεί επίθεση σε ολόκληρο τον ορθόδοξο κόσμο, γι’ αυτό δεν πρέπει ποτέ να παραβλέπουμε το γεγονός ότι έως και 1.300 σερβικά ορθόδοξα μοναστήρια και εκκλησίες έχουν γίνει στόχος επιθέσεων από το **ψευδοκράτος** του «Κοσόβου» εδώ και δεκαετίες.

- ***Υπήρξατε Πρέσβης Σερβίας και στην Τουρκία, από τις 27 Ιανουαρίου 2011 έως τις 25 Ιουνίου 2013. Τι εμπειρία αποκομίσατε από την αποστολή σας στη γειτονική χώρα;***

Η προηγούμενη θητεία μου και τα χρόνια που πέρασα στην άλλη άκρη του Αιγαίου, και ιδιαίτερα οι συχνές και πολυάριθμες συναντήσεις και συνομιλίες με τον Παναγιώτατο **Οικουμενικό Πατριάρχη** κ.κ. Βαρθολομαίο, μου έδωσαν την ευκαιρία να συναρμολογήσω πιο εύκολα το σύνθετο μωσαϊκό των διεθνών σχέσεων στην Ανατολική Μεσόγειο, στο επίκεντρο της οποίας βρίσκονται η Ελλάδα και η Τουρκία. Ωστόσο, η προσωπική εμπειρία δεν αρκεί. Η ανάλυση μιας τρέχουσας κατάστασης, όπως και σε κάθε άλλο επάγγελμα, δεν μπορεί να γίνει χωρίς μια βαθύτερη προσέγγιση της ιστορίας. **Η γνώση της ιστορίας είναι απαραίτητη για να ανακαλύψουμε την πραγματική φύση αυτών των σχέσεων και να τις ορίσουμε σωστά**. Όπως και στην ιατρική, όπου το ιστορικό του ασθενούς είναι το πλέον σημαντικό για την σωστή διάγνωση, **στη διπλωματία δεν είναι δυνατόν να χαράξουμε μία σωστή πορεία προς το μέλλον χωρίς ενδελεχή γνώση του παρελθόντος.** Αν και δεν πρέπει να είμαστε αιχμάλωτοι της ιστορίας, **δεν πρέπει να επιτρέψουμε την επανάληψή της.** Ειδικά εμείς, οι Σέρβοι και οι Έλληνες, όταν πρόκειται για την Τουρκία.

Ωστόσο, ένα από τα διδάγματα που θα μπορούσα εύκολα να εκφράσω, βάσει της θητείας μου ως Πρέσβης στην Άγκυρα είναι ότι δεν υπάρχει «τέλος της ιστορίας».

Όπως και ότι **είναι ουτοπία να πιστεύει κανείς ότι η ένταξη στην ίδια στρατιωτικοπολιτική συμμαχία από μόνη της φέρνει ειρήνη και σταθερότητα.**

- ***Η Δημοκρατία της Σερβίας υπέβαλε αίτηση προσχώρησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2009, και οι διαπραγματεύσεις προσχώρησης άρχισαν το 2014. Ωστόσο, δημοσκόπηση του 2022 που διεξήχθη από το Υπουργείο Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης της Σερβίας, έδειξε ότι η ευρωπαϊκή προοπτική δεν ενθουσιάζει πλέον την πλειοψηφία του σερβικού πληθυσμού. Πού πιστεύετε ότι οφείλετε αυτό;***

Κατ΄ αρχάς, θα ήθελα να υπενθυμίσω ότι πρόσφατα συμπληρώθηκαν **20 χρόνια από την υπογραφή της Διακήρυξης στη Θεσσαλονίκη,** με την οποία πέντε χώρες των λεγόμενων Δυτικών Βαλκανίων έθεσαν ως στόχο τους την ένταξή τους στην ΕΕ, και η ΕΕ με τη σειρά της υποσχέθηκε ότι θα γίνουν όλες πλήρη μέλη. Για τη Σερβία, η ένταξη στην ΕΕ είναι ένας από τους βασικούς πυλώνες της πολιτικής της, ενώ σε αυτά τα είκοσι χρόνια έχουν γίνει πολλά για να πλησιάσουμε περισσότερο αυτόν τον στόχο. **Επενδύσαμε τεράστιες προσπάθειες σε μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς**, με στόχο την εναρμόνιση με τα πρότυπα της ΕΕ.

Ωστόσο, δεν πρέπει να υποτιμάται το γεγονός ότι τα είκοσι χρόνια είναι μια τεράστια χρονική περίοδος, και ότι, επίσης, από χρόνο σε χρόνο νέες ημερομηνίες μπαίνουν στο τραπέζι για το πότε η Σερβία θα μπορούσε να γίνει μέλος της ΕΕ. Από αυτή την άποψη, πιστεύω ότι αυτόςακριβώς είναι ο λόγος της απαισιοδοξίας σχετικά με τη στάση των Σέρβων πολιτώνόσον αφορά την ΕΕ. Υπάρχει σίγουρα κόπωση και υπερκορεσμός μεταξύ τωνανθρώπων και στα μάτια τους η ένταξη της Σερβίας στην ΕΕ φαίνεται όλο και πιομακρινό ενδεχόμενο.

- ***Εκτός από τη διπλωματική σας πορεία, έχετε και συγγραφική. Είστε συγγραφέαστου εξαιρετικού βιβλίου «Ελλάδα: Αγώνας για ανεξαρτησία, συγκρότηση του κράτους και παλιγγενεσία του έθνους». Πείτε μας πόσο χρόνο αφιερώσατε για να κάνετε την έρευνά σας και να γράψατε αυτό το βιβλίο; Αναμένεται να κυκλοφορήσει κάποιο άλλο βιβλίο από εσάς;***

Από τις μεταπτυχιακές μου σπουδές στο Λονδίνο, δηλαδή για σχεδόν είκοσι χρόνια, **ερευνώ με πάθος τη σύγχρονη Ελλάδα** και συλλέγω υλικό για ορισμένα γεγονότα και προσωπικότητες που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην πορεία της ιστορίας. Αφού, λοιπόν, εξασφάλισα όλα τα κομμάτια του παζλ, έφτασε η ώρα να

προβώ στη συγγραφή του βιβλίου κατά τη διάρκεια της πανδημίας του κορωνοϊού και της αυστηρής καραντίνας που ίσχυε.

ДУШАН СПАСОЈЕВИЋ

ГРЧКА

РАТ ЗА НЕЗАВИСНОСТ, СТВАРАЊЕ ДРЖАВЕ И ПРЕПОРОД НАЦИЈЕ

2. допуњено издање

Чигоја штампа

Ο εορτασμός των διακοσίων χρόνων από την **Ελληνική Επανάσταση** κατά της μακραίωνης τουρκικής σκλαβιάς ήταν ένας από τους βασικούς λόγους για την κυκλοφορία της πρώτης έκδοσης του βιβλίου το 2021.

Οι βαθιές αιτίες και τα κίνητρα για τη συγγραφή του ήταν τουλάχιστον δύο. Πάνω απ' όλα η μακρόχρονη επιθυμία να παρουσιάσω τον φίλο ελληνικό λαό στο σερβικό αναγνωστικό κοινό υπό το σωστό πρίσμα, βασιζόμενος σε **πρωτότυπο αρχειακό υλικό** και επιστημονικά τεκμηριωμένες πηγές.

Από την άλλη πλευρά, υπήρχε ένα είδος προσωπικής ανησυχίας για το γεγονός ότι μέχρι τότε **δεν είχε γραφτεί κανένα άλλο βιβλίο στη σερβική γλώσσα που να περιλαμβάνει συνολικά την ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας**.

Χαίρομαι ιδιαίτερα που ένας από τους πιο αξιόλογους αθηναϊκούς εκδοτικούς οίκους, ο «**Καστανιώτης**», **θα εκδώσει το βιβλίου μου αυτό το φθινόπωρο στην ελληνική γλώσσα**. Το πιο δύσκολο κομμάτι της δουλειάς, η μετάφραση από τα σερβικά στα ελληνικά, ολοκληρώθηκε, και το βιβλίο βρίσκεται πλέον στο τελικό στάδιο πριν από την έκδοση.

Το βιβλίο προλόγησαν τρεις μεγάλοι ιστορικοί – για τις δύο σερβικές εκδόσεις, ο αείμνηστος καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης **Σπύρος Σφέτας** και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου **Μίλαν Ρίστοβιτς**, ενώ για την ελληνική έκδοση, ο συνάδελφος και φίλος τους, καθηγητής **Ιάκωβος Μιχαηλίδης.** Θα ήμουν ψεύτης αν σας έλεγα ότι δεν έχω άγχος και αγωνία για την άποψη του αναγνωστικού κοινού στην Ελλάδα, πόσο μάλλον τώρα που παρουσιάζομαι στο κοινό όχι μόνο ως συγγραφέας, αλλά και ως Σέρβος Πρέσβης.

- ***Ο σερβικός λαός διακρίνεται για το θρησκευτικό του αίσθημα, όπως και ο ελληνικός. Είναι η Ορθόδοξη πίστη ένας συνδετικός κρίκος μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας;***

Τον βασικό και ισχυρότερο κρίκο των Σερβο-ελληνικών σχέσεων αποτελούν η αμοιβαία αίσθηση εγγύτητας μεταξύ των δύο λαών, η αδελφοσύνη που εδραιώθηκε μέσα από αγώνες **βρισκόμενοι πάντοτε στην ίδια πλευρά της ιστορίας,** καθώς και η φιλία που βασίζεται σε κοινές αξίες, πνευματικές φιλοδοξίες και κοινές ιστορικές διαδρομές. Αυτά τα συναισθήματα χαρακτηρίζουν εξίσου τα δύο έθνη μας. **Αυτή η εγγύτητα μεταξύ Σέρβων και Ελλήνων, που πολλοί αποκαλούν «μυστηριώδη σχέση», καθώς και αυθόρμητη, σχεδόν ενστικτώδης σχέση, ξεπερνά κάθε άλλη πολιτική σχέση και συμφέροντα.**

Η Ορθοδοξία αποτελεί ασφαλώς έναν άρρηκτο δεσμό μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας και συμβάλλει στο αίσθημα **αμοιβαίας εγγύτητας**, **αδελφοσύνης** και **φιλίας**. Επιπλέον, η **κοινή ιστορία των λαών μας αποτελεί ασφαλώς τη ραχοκοκαλιά των σημερινών ποιοτικών σχέσεών μας**. Σέρβοι και Έλληνες ήταν πάντα «στην ίδια πλευρά της ιστορίας» και βοηθούσαν ο ένας τον άλλον σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές. Για παράδειγμα, καθώς έγραφα το βιβλίο μου για την Ελλάδα, ανακάλυψα ότι η σχέση μεταξύ της Ελληνικής και της Σερβικής Επανάστασης ενάντια στον οθωμανικό ζυγό ήταν πολύ βαθύτερη από ό,τι ξέρει ένας μέσος γνώστης της ιστορίας. Από την εποχή της Επανάστασης έως τα **δυσάρεστα γεγονότα** στα τέλη του εικοστού αιώνα, οι Σέρβοι και οι Έλληνες πάντα βοηθούσαν ο ένας τον άλλον και μάλιστα σε στιγμές που η βοήθεια αυτή ήταν πιο αναγκαία από πότε. Τους λαούς μας κοσμούν κοινές αρετές και πρώτα απ’ όλα το **θάρρος**, ο **πατριωτισμός**, η **αγάπη για την ελευθερία**, καθώς και το **πνεύμα ενότητας και κοινωνικής αλληλεγγύης**.

- ***Στο βιβλίο μεταξύ άλλων κάνετε αναφορά στον μεγάλο ρόλο που έπαιξε η θρησκεία στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 και γενικά στην ιστορία των Βαλκάνιων και της Ευρώπης. Ποιος είναι ο ρόλος της θρησκείας, και ιδιαίτερα της Ορθοδοξίας, τότε σε σύγκριση με το σήμερα;***

Οι πολιτισμικές ρίζες της σύγχρονης Ελλάδας δεν μπορούν να διαχωριστούν από την Ορθοδοξία. Και σήμερα, στις αρχές της τρίτης δεκαετίας του 21ου αιώνα, διακόσια χρόνια μετά την Ελληνική Επανάσταση, η Ορθοδοξία ακόμη θεωρείται ως ο βασικός παράγων της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, που **είναι αποτέλεσμα μιας μακραίωνης και σύνθετης διαδικασίας κατά τη διάρκεια της οποίας το εθνικό και το θρησκευτικό, με όλα τα συστατικά τους στοιχεία, ενώθηκαν σε ένα.**

Η πίστη, από την άποψη της ιστορίας, αποτελεί τη βασική, αρχέγονη και πρωταρχική γραμμή διαχωρισμού και το αρχικό σημείο της διαστρωμάτωσης και διαφοροποίησης μεταξύ διαφορετικών λαών, όπως και τη μακράν πιο εύκολα διακριτή, πιο ξεκάθαρη, αδιαπέραστη γραμμή και **συμπαγές οχυρό** σε σχέση με την γλώσσα, την καταγωγή ή κάποιο άλλο συστατικό στοιχείο μιας εθνικής συνείδησης. **Κάποιος άνθρωπος μπορεί να είναι δίγλωσσος ή μεικτής καταγωγής, όμως, είναι αδύνατον να ανήκει κανείς ταυτόχρονα σε περισσότερες από μία διαφορετικές θρησκείες**. Η **υπεροχή της θρησκείας** σε σχέση με τη γλώσσα και την καταγωγή στη διαδικασία της διαμόρφωσης ενός έθνους αποδείχτηκε αποτελεσματική στην ιστορία σε πολλές περιπτώσεις.

Για την κυριαρχία της πίστης ως **κινητήριας δύναμης** του ελληνικού κινήματος για την ανεξαρτησία, μαρτυρούν και δύο εξαιρετικά σημαντικά έγγραφα, που κατά τα άλλα έχουν συνταχθεί με αφετηρία διαμετρικά αντίθετες απόψεις ως προς την ίδια την Ελληνική Επανάσταση. Το **πρώτο** είναι η «Επιστολή στους Έλληνες» του Ιωάννη Καποδίστρια, ενώ το **δεύτερο** η προκήρυξη του Υψηλάντη «Μάχου υπέρ πίστεως καιπατρίδος», με την οποία ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, αρχηγός της μυστικής επαναστατικής οργάνωσης Φιλική Εταιρεία, παρά τις αποτροπές του Καποδίστρια, ξεκίνησε την Ελληνική Επανάσταση. Και τα δύο έγγραφα αδιαμφισβήτητα υποδηλώνουν τον άρρηκτο δεσμό της Ορθοδοξίας και του

Ελληνισμού.

Δεν θα τολμούσα να υποτιμήσω τον ρόλο της πίστης ούτε στην εποχή μας. Ανεξάρτητα από κάποιες μοδάτες και, κατά βάθος πιστεύω, πρόσκαιρες τάσεις. Ίσως το καλύτερο και πιο πρόσφατο παράδειγμα είναι η **αναγέννηση της Ορθοδοξίας στο Μαυροβούνιο**.